

תורה חתומה ניתנה או מגילה מגילה ניתנה?

וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת כָּל דְּבָרֵי ה' וַיִּשְׁכַּם בְּבֹקֶר וַיָּבִין מִזְבַּח תַּחַת הָהָר וּשְׁתַּיִם עֲשָׂרָה מִצְבֵּה לְשָׁנִים עֶשֶׂר שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל: וַיִּשְׁלַח אֶת נְעָרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עֵלֶת וַיִּזְבְּחוּ זִבְחִים שְׁלָמִים לַה' פָּרִים: ... וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם וַיֹּאמְרוּ כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע: (שמות כד ד-ז).¹

וַיְהִי כְּכֹלֹת מֹשֶׁה לְכַתֵּב אֶת דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל סֵפֶר עַד תָּמַם: וַיֵּצֵא מֹשֶׁה אֶת הַלְוִיִּם נֹשְׂאֵי אֲרוֹן בְּרִית ה' לֵאמֹר: לָקַח אֶת סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה וּשְׁמַתֶּם אֹתוֹ מִצַּד אֲרוֹן בְּרִית ה' אֱלֹהֵיכֶם וְהָיָה שָׁם בְּךָ לְעֵד: (דברים לא כד-כו).²

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה כְּתֹב זֹאת זִכְרוֹן בְּסֵפֶר וְשִׂים בְּאָזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ כִּי מִחָא אֲמַחָה אֶת זֵכֶר עַמְלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם: (שמות יז יד).³

וַיֹּאמֶר ה' אֶל־מֹשֶׁה כְּתֹב־לְךָ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כִּי עַל־פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כָּרַתִּי אֶתְךָ בְּרִית וְאֶת־יִשְׂרָאֵל: (שמות לד כז).⁴

רש"י שמות פרק כד פסוק ד

ויכתוב משה - מבראשית ועד מתן תורה, וכתב מצוות שנצטוו במרה: וישכם בבוקר - בחמישה בסיון.⁵

רמב"ן שמות פרק כד פסוק א

והנה משה כתב ביום ההוא בספר כל מה שנצטווה, חוקים ומשפטים ותורות, והשכים בבוקר ממחרת היום ההוא לכרות להם ברית על הכל, ובנה המזבח, וזבח הזבחים וכו' ... ולקח הספר שכתב מאמש וקראו באזניהם, וקבלו

¹ מיקום האירועים המתוארים בפרק כד בספר שמות, בפרשתנו: עליית משה להר (בתחילת הפרק ובסופו), כתיבת ספר הברית, כריתת הברית, חזיון האלהים יחד עם אכילה ושתייה (ראה דברינו [לבנת הספיר](#) בפרשה זו) וכו', הוא נושא למחלוקת גדולה בין פרשני המקרא ובראשם רש"י ורמב"ן. רש"י ממקם פרשה זו לפני מעמד הר סיני (ובה בעת ממקם את [פרשת מינוי הדיינים](#) עפ"י עצת יתרו לאחר מעמד הר סיני, ויוצר "אין מוקדם ומאוחר בתורה" כפול ומהופך, רש"י גם מחבר את פרשת "הנה אני שולח מלאך לפניך" שבסוף הפרק עם המלאך של פרשת כי תשא, ראה [דברינו בנושא זה](#)), ואילו רמב"ן משאיר אותה כסדרה הכתוב בתורה. ראה דברינו [אימתי אמרו נעשה ונשמע](#) בפרשה זו. בהתאם לכך, יש להבין את כתיבת ספר הברית וקריאתו האמורים כאן.

² בסוף ספר דברים, לאחר שירת האזינו נזכר עניין כתיבת ספר התורה ע"י משה רבנו בסוף ימיו והפקדתו למשמרת בארון הברית לצד לוחות הברית (לוחות ושברי לוחות). כבר נדרשנו חלקית למעשה מכנס זה של משה, ערב פטירתו והסתלקותו, בדברינו [כתבו לכם – שימה בניהם](#) בפרשת וילך ועוד יש להוסיף ולדון בנושא זה בפרשת וילך הבעל"ט. כאן מעניינת אותנו השוואת כתיבת ספר הברית בפרשתנו, לפני או אחרי מעמד הר סיני (ואחרי מצוות פרשת משפטים), עם השלמת כתיבת ספר התורה בסוף חומש דברים. מה היחס / הקשר בין שתי כתיבות אלה? זו התחלה וזו השלמה? האם יש כתיבות נוספות בתורה של התורה?

³ הרי לנו כתיבה נוספת, קודמת, במלחמת עמלק, שהיא הכתיבה הראשונה בתורה, לא רק של ספר; זו הפעם הראשונה שמופיע השורש [כת"ב במקרא](#). גם כאן נקשרת הכתיבה עם בניית מזבח. ויש עוד כתיבות בתורה כמו כתיבת מסעות בני ישראל, ככתוב בראש פרשת מסעי: "אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים לצבאתם ביד משה ואהרן: ויכתב משה את מוצאייהם למסעייהם על פי ה' ואלה מסעייהם למוצאייהם". בסך הכל, ארבעה "ויכתוב משה" יש בתורה: בפרשתנו, בפרשת מסעי ופעמיים בפרשת וילך, דברים פרק לא: פעם את התורה (פסוק ט) ופעם את השירה (פסוק כא). ובין שיטות המקרא אנו נזכרים גם בתוספת של חז"ל: "משה כתב ספרו ופרשת בלעם" (בבא בתרא טו ע"א) וביותר, בנוסח הירושלמי (סוטה פרק ה הלכה ו): "משה כתב חמישה ספרי תורה וחזרו וכתב פרשת בלק ובלעם". וחזרה למקרא: "זו ספר תולדות אדם" (בראשית ה א), "ספר מלחמות ה'" (במדבר כא יד). כיצד יש לערוך כתיבת פרשיות בודדות אלה אל מול כתיבת ספר התורה הכולל והשלם?

⁴ אם נרצה לדקדק, הרי לנו עוד כתיבה בדידה בפרשת כי תשא, אחרי "וינחם ה' על הרעה" של חטא העגל ואחרי "פסול לך שני לוחות אבנים כראשונים". חז"ל העמידו לדרוש בפסוק זה את ההבדלים שבין תורה שבכתב ותורה בע"פ ואמרו: "כתוב אחד אומר וכתוב לך את הדברים האלה", וכתוב אחד אומר "כי על פי הדברים האלה", לומר לך, דברים שעל פה - אי אתה רשאי לאומן בכתב, ושבכתב - אי אתה רשאי לאומן על פה" (תמורה יד ע"ב, ראה דברינו [כתוב לך את הדברים האלה](#) בפרשת כי תשא). אך בפשט הפסוקים, יש גם כאן כתיבה. ראה פירוש רשב"ם על הפסוק: "כתוב לך את הדברים האלה - האמורים בפרשה זו הנני גורש מפניך וגו'". ורמב"ן מקשר כתיבה זו לכתיבה בפרשתנו, שבאה לחדש את הברית אחר חטא העגל: "ציוה שיכתוב ספר ברית ויקרא אותו באזני העם, ויקבלוהו עליהם בנעשה ונשמע כאשר עשו בראשונה, כי כל המעשה אשר היה בלוחות הראשונות ירצה לשנותו עימם בלוחות השניות ... הוצרך הקב"ה לחדש להם ברית חדשה". אנו נתמקד בנושאנו הפעם: כיצד יש להבין ולהעריך כתיבת פרשיות בודדות של חלקים מהתורה אל מול כתיבת ספר התורה הכולל והשלם?

⁵ ראה מכלתא דרבי שמעון בר יוחאי על הפסוק: "ויכתוב משה את כל דברי ה' - אלו דברים שקדמו למתן תורה". וכך הוא גם במדרש הגדול ובמדרשים אחרים. רש"י לשיטתו, בעקבות המדרשים, שכל המסופר בפרק כד, בסוף פרשתנו, אירע לפני מתן תורה כפי שהרחבנו כאמור בדברינו [אימתי אמרו נעשה ונשמע](#). מעשה הברית, ספר הברית, כתיבת כל מה שאירע וכל המצוות שנצטוו עד מתן תורה, כל אלה אירעו לפני מעמד הר סיני! אז על מה הייתה הברית? רק על מה שידעו עד כאן? התשובה: אכן כן, זו ברית מקדימה למעמד הר סיני, מה שמאד מעצים את "נעשה ונשמע". הדבר מזכיר את תהליך קבלת הגר שלא מעמיסים עליו את כל התורה כולה כתנאי לכניסה לברית, אלא: "מודיעין אותו מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות; טבל ועלה - הרי הוא כישראל לכל דבריו". (יבמות מז ע"ב) - ואידך, זיל גמור, כמו שאמר הלל לגר (שבת לא ע"א). ראה דברינו [כולנו גרים](#) על קבלת הגרות במעמד הר סיני. עכ"פ, לעניינינו, יש לנו כאן כתיבה ראשונה של התורה שהייתה ידועה נכון לרגע שלפני מעמד הר סיני. ספר שקדם למעמד מתן תורה! ראה דברינו [מצוות טרום סיני](#) בפרשת לך לך.

עליהם עוד לבוא בברית עמו, ואמרו (פסוק ז) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ... והנה מעשה הברית ביום המחרת למתן תורה, ובו היתה העלייה שעלה משה אל ההר (פסוק יג), וממנה נתעכב שם ארבעים יום ... וכל זה מתוקן ומבואר.⁶

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דבחדש פרשה ג ד"ה ויקח ספר

"ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם" - אבל לא שמענו מהיכן קרא באזניהם. רבי יוסי בר' יהודה אומר: מתחילת בראשית ועד כאן; רבי אומר: מצוות שנצטווה אדם הראשון ומצוות שנצטוו בני נח ומצוות שנצטוו במצרים ובמרה ושאר כל המצוות כולן.⁷

כיון שראה שקבלו עליהם נטל הדם וזרק על העם ... אמר להם: הרי אתם קשורים ענובים תפוסים, מחר בואו וקבלו עליכם המצוות כולן. ר' יוסי בר' יהודה אומר, בו ביום נעשו כל המעשים.⁸

רש"ר הירש דברים פרק לא פסוק ט

ויכתוב משה את התורה הזאת - נאמר כבר בשמות כד ז ו-לד כז, שמשה כתב חלקים של תורת ה'. אולם עתה, אחרי שכתב גם את כל מה שאירע מאז וכסבור היה שכתובת התורה נסתיימה, הוא מסר אותה לכהנים והוסיף את המצוה הקשורה לכך - לקרוא את התורה אחת לשבע שנים לפני העם המתקלה לרגל החג. המצוה לכתוב את השירה, להוסיף אותה לספר התורה ולחתום בה את התורה ניתנה לו רק לאחר מכן (פסוק יד ואילך).⁹

מסכת גיטין דף ס עמוד א

שלחו ליה בני גליל לר' חלבו: מהו לקרות בחומשים בבית הכנסת בציבור?¹⁰ לא הוה בידיה. אתא שייליה לר' יצחק נפחא, לא הוה בידיה.¹¹ אתא שאיל בי מדרשא, ופשטוה מהא דא"ר שמואל בר נחמני א"ר יוחנן: ספר

⁶ שיטת רמב"ן 'וסיעתו' היא, כאמור שכתובת ספר הברית הייתה לאחר מעמד מתן תורה ולאחר הדינים המפורטים של פרשת משפטים. וכבר קדם לו אבן עזרא בפירושו לפסוק: "ויכתוב משה אחר שספר להם כל דברי השם המצוות והמשפטים כתבם. וזהו ספר הברית". כך גם פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות פרשת משפטים פרק כד סימן ד: "ויכתוב משה את כל דברי ה'. אלו החוקים והמשפטים, את - לרבות ספר בראשית ואלה שמות, עד ויקחו לי תרומה: ... ויקח את ספר הברית - זהו שכתוב מתחילת בראשית עד כאן". "עד ויקחו לי תרומה", ואולי "ועד בכלל", כשיטת רמב"ן שהציווי על המשכן קדם למעשה העגל ולא ככפרה עליו (וזה שוב נושא של הזות פרשות בתורה, ראה דברינו [אימתי נאמרה למשה הפרשה הזו](#), בפרשת תרומה).

⁷ מדרש מכילתא דרבי ישמעאל מגדיל לעשות! כמדרש תנאים פרשני שעיקר עניינו בהלכה, הוא עובר כמעט פסוק בפסוק בפרשת משפטים ומסיק ממנו הלכות רבות (שאח"כ מצוטטות בתלמודים: כדתני, תניא, תנינן, כתנאי וכו'). אין במכילתא שום התייחסות לפרק כד בפרשת משפטים, לפרשה בה אנו דנים במקומה. (בסוף פרשת משפטים מסתיים מדרש המכילתא על ספר שמות, להוציא עוד קטע קטן על מצוות שבת בפרשות כי תשא וויקהל). אז מנין נלקח קטע זה? מפרשת יתרו, מה שמכונה במכילתא מסכת בחדש השלישי. לשם, בין פסוקי פרק יט של ספר שמות, בהכנות למעמד הר סיני, 'מעתיק' המכילתא פסוקים מפרק כד בפרשתנו ובהם הפסוק: "ויקח את ספר הברית ויקרא באזני העם" - אל תוך פרק יט! זאת, כשיטת רש"י לעיל (נכון יותר, רש"י כמכילתא). לדעת שניהם משה כתב ספר וקרא באזני העם עוד לפני מעמד מתן תורה!

⁸ בהמשך דבריו, חוזר מדרש מכילתא על הדעה שהכל היה לפני מעמד הר סיני, אבל מובאת גם דעתו של ר' יוסי בר' יהודה שהיא כשיטת רמב"ן שכתובת ספר הברית ומעשה הברית היו אחרי מעמד הר סיני. ראה איך רמב"ן מתייחס לקטע זה של המכילתא בלי להסס להביע את דעתו איזו משתי הדעות נכונה יותר: "וראיתי במכילתא שנחלקו בדבר: יש שאמרו שהיה קודם מתן תורה בחמישי: ואמר להם אתם קשורים וענובים מחר בואו וקבלו עליכם את כל המצוות. ורבי יוסי בר' יהודה אמר: בו ביום נעשו כל המעשים. (עד כאן ציטוט המכילתא). כלומר (ממשיך רמב"ן), בו ביום לאחר מתן תורה נעשו המעשים של סיפור העם וכתובת ספר הברית, הכל כמו שפירשנו. ולזה שומעין שאמר כהלכה". ואחרי כל זה, לנושא שלנו, אנחנו שואלים: איזו כתיבה ראשונה של חלק מהתורה יותר מרשימה ומשמעותית: זו כשיטת רש"י שקדמה למעמד הר סיני וכללה את כל המצוות טרום סיני (וגם את ספר בראשית עם מעט מצוותיו?), אך רק אותן; או זו של רמב"ן שבאה מיד אחרי מתן תורה ודיני פרשת משפטים, ובה יושב משה וכותב את כל התורה עד כאן ועל כך כורת את ברית הדם? נשמח לשמוע לקח מפי שואבי המים.

⁹ רוב מכריע של מדרשי חז"ל ופרשני המקרא (לא בדקנו את כולם) מתייחס לכתובת התורה ע"י משה בסוף ספר דברים בהיבטים של "כתיבת התורה" מול "כתיבת השירה", בשאלה איך יכול היה משה לכתוב את דברי התורה הזאת "עד תומם", שהרי את שמונה הפסוקים האחרונים כתב יהושע (בבא בתרא יד ע"ב, "משה כותב בדמע ויהושע ממלא אחריו"), למה כתיבת התורה נזכרת בסוף פרשת וילך לפני האזינו וזאת הברכה, כיצד כתב משה שלושה עשר ספרי תורה ביום אחד ערב מותו והפקיד ביד כל שבט ושבט ואחד בארון הברית ועוד. הכתיבה עצמה, היא דבר פשוט וברור עבור הפרשנים. רש"ר הוא בין המעטים, אם לא היחיד, שמצאנו שמחבר את כתיבת התורה ע"י משה בסוף ימיו עם הכתיבה בפרשתנו ובפרשת כי תשא (את שתי הכתיבות האחרות שמצאנו הוא לא מזכיר) וקובע כתיבה זו וקריאת התורה בהקהל כמצוה זו לדורות. כל הכותב ספר תורה חוזר על מעשהו של משה. אלא שכתובה זו מעוררת בעיה. מה עושה כאן משה? מחבר את החלקים של תורת ה' שכבר כתב, מוסיף חלקים רבים אחרים שכאן היא אולי כתיבתם הראשונה (ספר דברים הוא בכל מקרה ספר מיוחד שכתבתו אירעה בשנת הארבעים) ומשלים משה את התורה "עד תומם"? לכאורה כן, הכל פשוט וברור. אבל נראה שלא כך פני הדברים.

¹⁰ אין הכוונה כמובן לחומשים שלנו, כי אם לספר תורה חלקי, ספר בראשית בלבד, למשל. האם מותר לקרוא ממנו בציבור (אם אין שם ספר תורה שלם)? (על חלק חומש כמו פרשה או סדרה לא שאלו). ולגבי קריאה ולימוד של יחיד, נראה להלן.

¹¹ גם ר' חלבו וגם ר' יצחק נפחא לא ידעו להשיב על השאלה והיא הובאה לדיון בבית המדרש.

תורה שחסר יריעה אחת - אין קורין בו.¹² ולא היא, התם מחסר במילתיה, הכא לא מחסר במילתיה.¹³ רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו: אין קוראין בחומשין בבית הכנסת משום כבוד צבור. ורבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו: האי ספר אפטרותא - אסור למקרי ביה בשבת; מאי טעמא? דלא ניתן לכתב.¹⁴ מר בר רב אשי אמר: לטלטולי נמי אסור; מאי טעמא? לא חזי למיקרי ביה.¹⁵ ולא היא, שרי לטלטולי ושרי למיקרי ביה, דר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש מעייני בספרא דאגדתא בשבתא, והא לא ניתן לכתב!¹⁶ אלא כיון דלא אפשר - "עת לעשות לה' הפרו תורתך" (תהלים קיט ככו), הכא נמי, כיון דלא אפשר - עת לעשות לה' הפרו תורתך.¹⁷

בעא מיניה אביי מרבה: מהו לכתוב מגילה לתינוק להתלמד בה?¹⁸ תיבעי למאן דאמר: תורה מגילה מגילה ניתנה, תיבעי למאן דאמר תורה חתומה ניתנה;¹⁹ תיבעי למאן דאמר תורה מגילה מגילה ניתנה, כיון דמגילה מגילה ניתנה כותבין, או דילמא כיון דאידבק אידבק?²⁰ תיבעי למאן דאמר תורה חתומה ניתנה, כיון דחתומה ניתנה אין כותבין, או דילמא כיון דלא אפשר כותבין?²¹ א"ל אין כותבין, ומה טעם? לפי שאין כותבין.²² איתיביה: אף היא עשתה טבלא של זהב שפרשת סוטה כתובה עליה! ...²³ כתנאי: אין כותבין מגילה לתינוק להתלמד בה, ואם דעתו להשלים - מותר; ר' יהודה אומר: בבראשית - עד דור המבול, בתורת כהנים - עד ויהי ביום השמיני.²⁴

¹² הנטייה הראשונה בבית המדרש, הייתה לראות בספר תורה חלקי של חומש אחד, ספר תורה פגום או חסר.

¹³ אין שני המקרים דומים זה, דחו בבית המדרש. ספר תורה של חומש אחד איננו כספר תורה פגום או חסר. ראה אגב ההלכה שספר תורה שנפגם ועדיין נותרו בו שמונים וחמש אותיות ברצף, כפרשת ויהי בנוסע הארון (ראה דברינו [שבעה ספרי תורה](#) בפרשת בהעלותך), מצילים מפני הדליקה בשבת ומטמא את הידיים, היינו בקדושתו הוא עומד (שבת קטז ע"א, ספרי במדבר פ"קא פד).

¹⁴ מהדיון על ספר תורה שאינו שלם (חומש בודד או גם שניים-שלושה-ארבעה חומשים, אבל כנראה לא חומש חלקי), עובר הדיון לקריאה בספר הפטרות. יש ללמוד מקטע זה שכבר בימיהם היו סדרי הפטרות (כמנהג ארץ ישראל או כמנהג בבל) והיו כותבים אותם כספר מיוחד לצורך קריאת הפטרות. אלא שרבה ורב יוסף פסלו קריאה זו מהטעם שיש לכתוב את ספרי הנביאים כספר שלם, בדומה לתורה ולא בקטעים. ראה רש"י שמסביר: "דלא ניתן לכתב - פחות מספר אחד שלם לעצמו".

¹⁵ אם אסור לקרוא בספרים אלה, אז אסור גם לטלטל אותם בשבת מדין מוקצה.

¹⁶ מספרי הפטרה מתגלגל הדיון לספרי אגדה ומדרש ומביאים ראה משני גדולי אמוראי ארץ ישראל, ר' יוחנן ור' לוי, שכתבו ספרי אגדתא ועיינו בהם בשבת. משמע גם טלטלו אותם. ראה אגב הסיפור בגמרא יבמות עב ע"ב שר' יוחנן לא הכיר את מדרש תורת כהנים, שר' אלעזר בן פדת ור' לוי לקיש הכירו, וכשעמד על כך ישב שלושה ימים לשנן אותו ושלושה חודשים לסבור אותו.

¹⁷ ראה מקבילה בגמרא תמורה יד ע"ב בדיון על איסור כתיבת תורה שבע"פ: "תנא דבי רבי ישמעאל: כתוב לך את הדברים האלה - אלה אתה כותב, אבל אין אתה כותב הלכות! ... רבי יוחנן ור' לוי לקיש מעייני בספרא דאגדתא בשבתא, ודרשי הכי: עת לעשות לה' הפרו תורתך, אמרי: מוטב תיעקר תורה, ואל תשתכח תורה מישראל". על נושא תורה שבע"פ הארכנו בדברינו [כתוב לך את הדברים האלה](#) בפרשת כי תשא, [כי לא תשכח מפי זרעו](#) בפרשת וילך וכן דברינו [עת לעשות לה' הפרו תורתך](#) במגילת רות. מספר התורה, התגלגלה הסוגיה לספרי הפטרה ומשם לאגדה. האם עכשיו נגלגל חזרה מהאגדה להפטרה ומשם לתורה? מהאגדה להפטרה כן, ראה פירוש רש"י על אתר: "הכא נמי כיון דלא אפשר - שאין לכל ציבור וציבור יכולת לכתוב נביאים שלם". מדובר כמובן במגילה על קלף ולפיכך בימינו מהדרים לקרוא את הפטרה לפחות מספר תנ"ך שלם. ולגבי האגדה חזרה לתורה, שהאיסור לקרוא בחומש בודד הוא מפני כבוד הציבור, וציבור יכול לעתים למחול על כבודו, ראה 'עיונים' (ובשוטנשטיין) שמביא את שיטות הראשונים ובהם הרמב"ם שהתיר בנסיבות מסוימות לקרוא בחומש ואפילו בספר תורה פסול, אם הפסול הוא לא באותו חומש שבו קוראים. וברוך ה' שבימינו לא חסרים ספרי תורה שלמים בכל קהילה מקהילות ישראל. ולא הבאנו את כל הקטע הזה, אלא כמבוא לקטע הבא.

¹⁸ כאן לא מדובר בקריאה ולימוד ולא בחומש שלם, אלא בפרשה, בקטע מסוים, כגון שלומדים את פרשת משפטים שלנו וכו'.

¹⁹ השאלה אם כותבים מגילה לתינוק רלוונטית הן למי שאומר שהתורה נכתבה בחלקים, מגילה-מגילה ורק בסוף ימיו של משה נערכה ונכתבה כספר שלם; והן למי שסבור שהתורה נכתבה כחטיבה אחת, בסוף ימיו של משה - "חתומה ניתנה" (וכל הפרשות שנזכרות בתורה, מסביר רש"י: "היו סודרות לו בע"פ, עד שכתבן"). אגב השאלה ההלכתית, נחשף בפנינו נושא מרתק על האופן בו הבינו חז"ל את אופן כתיבת התורה (על בסיס פסוקי התורה עצמה, כפי שנראה); וסוף סוף הגענו אל הנושא שהובטח בראש הדף לעיל. אגב, יש לציין שמקור זה, בגמרא גיטין, הוא היחיד בכל ספרות חז"ל שמצאנו המתייחס לנושא: תורה חתומה ניתנה, או מגילה-מגילה ניתנה. וכל המכיר מקורות נוספים, אגב יחיש שמועתו וישועתו אלינו במהרה.

²⁰ למי שאומר שהתורה ניתנה מגילה-מגילה, אולי משום כך נתיר גם לכתוב מגילה לתלמידים, או שמה משום שבסופו של דבר נחתמה התורה (הודבקה), מה שהיה נכון לשעתו בתקופת המדבר, לא נכון היום.

²¹ גם למי שאומר שהתורה ניתנה חתומה ולכאורה בשל כך פשיטא שאין להתיר לכתוב אותה בפרשות בודדות (גם להתלמד), אולי משום שאין אפשרות לכתוב ספר תורה שלם לכל תלמיד והדבר יפגע בלימוד התורה (שבכתב יש להדגיש), נתיר. בדומה לריש לקיש ור' יוחנן שהתירו לכתוב ספרי אגדה (וממילא גם הפטרה) משום: "עת לעשות לה' הפרו תורתך".

²² נשמע כמו תשובה של "ככה", אבל רש"י מסביר שרבה סבור: "כיון דאידבק-אידבק", כפי שהסברנו בהערה 20 לעיל, היינו, שמה שהיה נכון היסטורית בשעתו, לא נכון אחרי שמשך חתם את התורה. הוא שכתב בשעתו מגילות-מגילות והוא שחתם. השאלה הגדולה היא אם פסיקה זו מעשית. כיצד באמת ילמדו התלמידים? (ראה הסיפור בגמרא בבא מציעא פה ע"ב על בתי הספר שהקים ר' חייא ואיך היה דואג לחמישה חומשי תורה על קלף לתלמידים, בדברינו [כי לא תשכח מפי זרעו](#)). עכ"פ, מסבירים פרשני הגמרא כאן (ראה שוטנשטיין על אתר) שכתובת חומש שלם כן מותרת, כי כל השאלה לעיל הייתה רק לגבי קריאה מחומשים בודדים בציבור. הרי לנו שבין מגילה-מגילה ובין תורה חתומה, עומדת, לפחות להלכה, האפשרות של חומשים-חומשים. וודאי ללימוד ובשעת הדחק כשהציבור מוחל על כבודו אולי גם לקריאה בציבור. ראה הערה 17 לעיל. ולא באנו כמובן להורות הלכה.

²³ נשמע שקיצרנו שואלת הגמרא מטבלת הזהב שתרמה הילני המלכה למקדש (תוספתא יומא ב ג) שהייתה כתובה בה רק פרשת סוטה ובמטעם היה הכתן כוללת את המגילה של הסוטה. נושא זה נפתר להלכה בגמרא יבמות קו ע"ב שכתובה לצורך קיום מצווה מותרת: "מר זוטרא משרטט וכתוב לכולא פרשה (פרשת סוטה). מתקיף לה מר בר אידאי: והא לא ניתן לכתב! והלכתא כוותיה דמר זוטרא". וכך אנו כותבים פרשיות של תפילין ומזוזות. אבל ההמשך בגמרא שלנו הוא שזו מחלוקת תנאים.

²⁴ סוף דבר, מסכמת הגמרא, שאכן זו מחלוקת תנאים אם כותבים או לא כותבים מגילה לתינוק לצורך לימודים. ולהלכה, נחלקו בעניין הפוסקים (ראה שוטנשטיין) ונראה שגברה יד המקילים, שוב בגלל הטעם לעיל שאי אפשר אחרת, ובצירוף "עת לעשות לה' הפרו תורתך". ונראה שהמצאת הדפוס תרמה גם היא את חלקה ועם ישראל חב חוב גדול לממצאיו.

א"ר יוחנן משום רבי בנאה: תורה - מגילה מגילה ניתנה, שנאמר: "אז אמרתי הנה באתי במגילת ספר כתוב עלי" (תהלים מ ח)²⁵; ר' שמעון בן לקיש אומר: תורה - חתומה ניתנה, שנאמר: "לקוח את ספר התורה הזאת" (דברים לא כו).²⁶

תוספות מסכת גיטין דף ס עמוד א

תורה חתומה ניתנה - תימה דכתיב (שמות כד): "ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם", ופירש רש"י בחומש דהיינו מבראשית ועד כאן! ונראה לפרש דלא קאמר חתומה ניתנה שלא נכתבה עד לבסוף, אלא שעל הסדר נכתבה. דיש פרשיות שנאמרו תחילה לפני אותם הכתובים לפנייהם. ולא נכתבה עד שנאמר לו אותה שכתובה לפנייה וכותב זאת אחריה. ועל זה מייתי מדברי לוי שאותם לא נאמרו על הסדר. והיה יכול להוכיח זה מכמה מקראות דאין מוקדם ומאוחר בתורה, אלא הואיל ומשכח דרבי לוי מייתי לה.²⁷

חידושי הרשב"א מסכת גיטין דף ס עמוד א

רבי שמעון בן לקיש אמר: תורה חתומה ניתנה. הקשה הר"א אב"ד דהא כתיב בסוף ואלה המשפטים: "ויקח את ספר הברית ויקרא באזני העם וגו'" - וזה היה לפני מתן התורה! ... ואולי נאמר דאפילו ריש לקיש לא אמר אלא שלא היה כותב כל פרשה ופרשה כמו שנאמרה לו אלא סודרה על פה עד גמר התורה. אלא פרשיות שהיו צריכות לשעה היה כותבן כדי שיראו וילמדו מתוך הכתב.²⁸

שמות רבה ה יח, פרשת שמות

"תִּכְבַּד הַעֲבֹדָה עַל הָאֲנָשִׁים וְיַעֲשׂוּ בָּהּ וְאֵל יִשְׁעוּ בְּדַבְרֵי שְׁקֶר" (שמות ה ט) - מלמד שהיו בידם מגילות שהיו משתעשעין בהם משבת לשבת, לומר שהקב"ה גואלם, לפי שהיו נחים בשבת.²⁹

²⁵ שדוד אומר על עצמו כשבאו וערערו על ייחוסו, שהנה יש פרשה (ודרשה) בתורה "עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואביה" שמכשירה אותי, היינו שספר דברים נקרא מגילה. ורש"י מפרש שהמגילה היא ספר בראשית, פרשת בנות לוט, ומסיים: "משום דמתחילה נכתבה מגילת בראשית והדר מגילת נח והדר מגילת אברהם והיינו דקאמר במגילת אברהם כתוב עלי".

²⁶ הנה מגילה לנו הגמרא מי הם שני ה-"מאן דאמר", בעלי המחלוקת אם ניתנה התורה מגילות-מגילות או חתומה - ר' יוחנן וריש לקיש, ראשי בית המדרש הטברייני בארץ ישראל, מהמאה השלישית לספירה, הם שלעיל מסכימים לכתוב ספרי אגדה והפטרה משום: "עת לעשות לה' הפרו תורתך". מן הסתם גם יסכימו בקל וחומר פשוט שמותר לכתוב מגילה לתינוק להתלמד בה, ומחלוקתם היא יותר תיאורטית-היסטורית-הגותית, כיצד נכתבה התורה וכיצד השתלשלה לאורך כל חמשת החומשים. מה שמפתיע במחלוקת זו, הוא שר' יוחנן מביא סיוע לשיטתו שהתורה ניתנה מגילה-מגילה מפסוק בספר תהלים! כנגד הפסוק שריש לקיש מביא מסוף ספר דברים על כתיבת התורה ע"י משה, נזקק ר' יוחנן לפסוק מתהלים! מדוע הוא לא מביא את הפסוקים שאנחנו הבאנו, את כל המקומות שבהם כתוב מפורש "ספר" או "ויכתוב משה"? נראה שהדילמה של כתיבת פרשות בודדות מול הכתיבה הסופית השלימה של משה, מצויה בפסיקי התורה עצמה! ראה אגב, בהמשך הגמרא, בקטע שלא הבאנו שגם ריש לקיש מסכים, כשיטת ר' לוי שם (בקטע שהשמטנו) שהתורה בנויה מפרשיות וציוויים: "שמונה פרשיות נאמרו ביום שהוקם בו המשכן, אלו הן: פרשת כהנים, ופרשת לויים, ופרשת טמאים, ופרשת שילוח טמאים, ופרשת אחרי מות, ופרשת שתויי יין, ופרשת נרות, ופרשת פרה אדומה". אבל הוא טוען שהם נאמרו בע"פ ולא נכתבו. כל התורה שבכתב, לשיטת ריש לקיש, הייתה כל ארבעים השנה בע"פ ורק בסוף ארבעים השנה, ערב הכניסה לארץ וערב מותו, יושב משה לכתוב אותה. על כך יכול ר' יוחנן לענות לו תשובה ניצחת: מה עם הפסוק בפרשת כי תשא: "כתוב לך את הדברים האלה"? מה עם הפסוק בפרשתנו: "ויכתוב משה את כל דברי ה'" "איפה "ספר הברית"? לאן נעלם: "ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם"? למה הוא לא טוען זאת?

²⁷ נראה שלתוספות שמורה זכות הראשונים להעלות את השאלה שהעלנו כנגד שיטת "תורה חתומה ניתנה", מהפסוק בפרשתנו שמוכיח שהייתה כתיבה של פרשות בתורה במהלך ארבעים השנים מציאת מצרים ועד מות משה, כולל מעמד הר סיני בתוכם. תוספות לא שואל מפסוקים נוספים שהזכרנו ולא שואל על ר' יוחנן למה הוא נזקק לפסוק מספר תהלים ולא לפסוק בפרשתנו, אבל תוספות כן מעמת את הפסוק בפרשתנו עם שיטת "תורה חתומה ניתנה" המסתמכת על הפסוקים שבסוף פרשת וילך והוא, כך נראה, הראשון לעשות זאת. התשובה של תוספות היא ששיטת "תורה חתומה ניתנה" אינה מכחישה שהיו פרשות שכבר נכתבו. היו שנאמרו בע"פ ולא נכתבו (רוב הפרשות) והיו כמה שאכן נכתבו במהלך ארבעים השנים. כתיבת התורה וחתימתה ע"י משה כללה שתי עשיות: אחת, כתיבה של כל אותן פרשות שנאמרו בע"פ; והשנייה, הכנסת סדר בין הפרשות "על הסדר נכתבה", היינו עריכה (הדבקה בלשון הגמרא). אך דא עקא, שבכתיבה זו בשיטת "לא נכתבה עד שנאמר לו אותה שכתובה לפנייה וכותב זאת אחריה"; סדר הדברים כפי שאירעו ונאמרו לא תמיד נשמר וזו שנכתבה קודם גם נערכה במקומה קודם. וזו שנאמרה לפנייה, נכתבה לאחריה. זו סיבת הכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה", לו הקדשנו שני דפים, [האחד בפרשת בהעלותך והשני בפרשת במדבר](#). לכלל זה יש השלכה חזקה על שתי השיטות והוא שווה עיון בפני עצמו.

²⁸ פרשנים רבים מציעים שלשיטת ריש לקיש כל הפרשיות הבודדות שיש בתורה (ראה בהקשר זה את המיוחדות של פרשת שמיטה עליה כולם דורשים: מה עניין שמיטה אצל הר סיני? דברינו [שמיטה אצל הר סיני](#) בפרשת בהר) - כל הפרשיות האלה נשמרו ונלמדו ושוננו בעל פה. (ראה סדר לימוד התורה בגמרא עירובין נד ע"ב, מובא בהקדמת הרמב"ם לפירושו למשנה). רק בסוף ארבעים השנה העלה משה את הדברים על הכתב. הצעה זו מעניינת בהיבט של נושא התורה שבכתב מול התורה שבע"פ, היינו, שגם התורה שבכתב הייתה בתחילתה בע"פ. (ראה המשך הסוגיה שם בגיטין, במקום שבו פסקנו). יש רק בעיה, כאמור, עם כל הפסוקים שמשה כתב, כפי שכבר ציינו לעיל. בא הרשב"א ומוסיף שגם לדברי האומר "תורה חתומה ניתנה", היו פרשות מיוחדות "שהיו צריכות לשעה" שמשה אכן כתב. אבל רק אותן. רק אלה שמנינו בראש דברינו. אם כך, גם האומר "תורה חתומה ניתנה", מסכים שהייתה כבר כתיבה קודמת. ²⁹ למקור זה מצרפים פרשנים וחוקרים גם את המדרש בשמות רבה ה כב בו משה קובל לפני הקב"ה על סבלם של בני ישראל ואומר: "נטלת ספר בראשית וקראתי בו וראיתי מעשיהן של דור המבול היאך נדונו... ומעשה דור הפלגה ושל סדומיים היאך נדונו ... העם הזה מה עשו שנשתעבדו ועבדו הזה יותר מכל הדורות?". הם מבינים שהאמירה "נטלת ספר בראשית" היא כמשמעה, היינו שמשה,

הרב חיים הירשנזון³⁰

... רואים אנו מזה שספר בראשית נכתב מקודם כנראה כל סיפור בדורו, אשר מפני זה קורא אותם המדרש מגילות, כי מגילה מגילה כתבו כל אחד בזמנו ... ובשעת מתן תורה ברר הקב"ה איזה מגילות אשר אמר למשה לכתוב אותם בתורה שבכתב, ואיזה מהם נשארו בתורה שבע"פ, ואיזה מהם אולי נגנזו מפני אי אמיתתם.³¹

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: תם הזמן והמקום ולא תם הנושא. נראה לנו שאפשר לחבר את הנושא הזה גם עם המוטיב: "תורה פעמים פעמים ניתנה" (חולין קא ע"ב) ואולי גם עם המוטיב "תורה חתוכה ניתנה" (ירושלמי סנהדרין פרק ד הלכה ב). ועל כך בע"ה בהזדמנות אחרת. מוטיב אחר שניתן לחבר לנושא זה הוא "קיימו האבות את התורה" לו הקדשנו דף מיוחד בפרשת תולדות (והנושא המשיק לו "מצוות טרום סיני" בפרשת לך לך). לאור הדברים הנ"ל אפשר שמשמעות "קיימו האבות את התורה" איננו שקיימו את כל דיני התורה ודקדוקיה וסייגיה כמקובל מחז"ל ואילך (ויש דעה כזו), אלא קיימו את התורה שהייתה כתובה לפנייהם ונוספה והתפתחה מגילות מגילות. גם זה בספר בעיני אלהים ואדם הנ"ל.

מחזיק בידו את ספר בראשית, את סיפורי האבות והדורות שקדמו להם. ראה שוב רש"י בהערה 25 לעיל: "משום דמתחילה נכתבה מגילת בראשית והדר מגילת נח והדר מגילת אברהם והיינו דקאמר במגילת אברהם כתוב על". ראה גם תרגום המיוחס ליונתן על הפסוק השלישי שהבאנו בראש הדף במלחמת עמלק: "כתב זאת זכרון בספר" – "כתוב דא דוכרנא בספר סבייא דמלקדמין" – "כתוב זאת זכרון בספר זקנים שמלפנים". הנה לנו מגילות מגילות שנכתבו לאורך הדורות, במקרא, בתרגום, במדרש ובפרשנות המקרא (והתלמוד).

³⁰ מאות 19-20, ישראל ארה"ב. ראה מידע עליו כאן.

³¹ ציטוט זה לקוח מהספר יהודה ברנדיס, טובה גנזל, חיותה דוטש, בעיני אלהים ואדם – האדם המאמין וחקר המקרא, בית מורשה 2015. הספר מתמודד עם ביקורת המקרא בראייה אורתודוקסית-מודרנית. בלקט המקורות העשיר שם שערך יושי פרג'ון, יש התייחסות נרחבת לשיטה שהתורה נכתבה מגילה ומשמעויותיה. נראה שלא כולם יסכימו עם דבריו של הרב הירשנזון, אבל גם לשיטת ריש לקיש והסבורים שתורה חתומה ניתנה ונכתבה במשיכת קולמוס אחת ע"י משה בערוב ימיו ומפי הגבורה, ראינו שהתורה בנויה מפרשות כפי שמדגיש רשב"א לעיל והתוספות במסכת גיטין. ובכל מקרה, המקרא עצמו מצוין מספר ספרים שנכתבו: ספר תולדות אדם, ספר מלחמת עמלק, ספר הברית, ספר מלחמות ה', מסעי בני ישראל ואולי עוד וכולם או חלקם שולבו בספר התורה שנחתם ע"י משה.